

Bijlage 1 Cultuurhistorie en archeologie

Cultuurhistorie

Het plangebied is in hoofdzaak bebouwd met bedrijven en in mindere mate met woningen. De deelgebieden Broekpolder en Hoornwijck worden van elkaar gescheiden door de laan van Hoornwijck en de Hoornbrug. Aan de noord- en westzijde wordt het plangebied begrensd door de Vliet, officieel geheten het Rijn-Schiekanaal. De Vliet maakt ten noordwesten van het plangebied een scherpe knik. In de knik bevindt zich de Hoornburg.

Vanaf 1 januari 2012 zijn gemeenten wettelijk verplicht om cultuurhistorie op te nemen in bestemmingsplannen. Dit houdt in dat er een inventarisatie moet plaatsvinden van de aanwezige cultuurhistorische waarden in het bestemmingsplangebied en dat in het bestemmingsplan antwoord moet worden gegeven op de vraag hoe hier mee om wordt gegaan (Bro, artikel 3.1.6., tweede lid, onderdeel a). Cultuurhistorie is een vrij breed begrip en valt grofweg onder te verdelen in drie thema's: historische geografie, historische (steden)bouwkunde en archeologie. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de historische stedenbouwkundige, landschappelijke ontwikkeling van het bestemmingsplangebied en op de nog aanwezige cultuurhistorische waarden.

De cultuurhistorische waarden zijn ondergebracht in drie onderdelen: archeologie, historische geografie en historische (steden)bouwkunde.

Archeologie

Het ten westen van de Laan van Hoornwijck gelegen deelgebied 'Hoornwijck' is sinds de annexatie door Den Haag (2001) beperkt tot aan de Tocht. Een groot stuk van het deelgebied is vanaf 1997 getransformeerd tot een bedrijventerrein. Tijdens de aanleg van het bedrijventerrein vond archeologisch onderzoek plaats.

Het ten oosten van de Laan van Hoornwijck gelegen deelgebied 'Broekpolder' bestaat vooral een bedrijventerrein. Slechts in de strook langs de Delftweg staan woningen en is een klein plantsoen. Het bedrijventerrein is omstreeks 1987 aangelegd. Daarbij vond nauwelijks archeologisch onderzoek plaats waardoor het gebied een 'archeologisch wit gebied' is.

Tot omstreeks 1950 maakte het plangebied deel uit van het platteland. Langs de Vliet was de landweg, nu Delftweg en Jan Thijssenweg, een belangrijke verkeersader tussen Leiden en Delft. Vanaf de Middeleeuwen verbond de Hoornburg deze weg met de Haagweg, een van de hoofduitvalswegen van Den Haag.

De historie van het plangebied gaat ver terug. Omstreeks 4100 voor Chr. lag de kustlijn in het zuidelijk deel van Rijswijk. Door de aanvoer van veel zand vond uitbouw van de kust plaats in westelijke richting ondanks de voortgaande zeespiegelstijging. De zee zette lagen klei en zand af (Laagpakket van Wormer).

In de periode 3800-3200 voor Chr. ontstond een gesloten strandwal (zandrug) waardoor de zee geen toegang meer had tot het achterland. Deze strandwal ligt in het noordelijk deel van Rijswijk. De Van Vredenburgweg markeert min of meer de lengteas van deze strandwal (Laag van Voorburg). De zuidelijke flank van de strandwal reikt tot in het plangebied. De oudste sporen van menselijke activiteiten op het Rijswijkse deel van de strandwal dateren van omstreeks 2800 voor Chr. Aan weerszijden van de strandwal lag een strandvlakte met duintjes. Ook hier waren mensen actief. Tot op heden zijn er echter geen resten van deze periode, de Nieuwe Steentijd, aangetroffen binnen het plangebied. Dergelijke oude bewoningssporen kunnen binnen het plangebied en vooral op de strandwal wel worden verwacht.

Door de stijging van de zeespiegel en daarmee ook van het grondwater, werd de strandvlakte steeds vochtiger en ontwikkelde zich een uitgestrekt veengebied (Hollandveen). De veengroei eindigde omstreeks 500 voor Chr. doordat de zee drong vanuit de Maasmond het gebied binnendrong. Er werd een dikke laag klei afgezet (Gantel Laag). Een groot deel van het veen werd door tijdens de overstromingen door het water opgeruimd. Na het droogvallen van het gebied was het kleidek van de Romeinse tijd in gebruik voor landbouw. Op de hogere delen stonden boerderijen.

Nadien zijn er geen nieuwe lagen zand of klei afgezet. Voor de woningbouw is een groot deel van het gebied opgehoogd met hoofdzakelijk zand (Stadsophogingsdek).

De oudst bekende sporen van menselijke activiteiten binnen het plangebied gaan terug tot in de Romeinse tijd (eerste-derde eeuw na Chr.). Tijdens het archeologisch onderzoek in het deel van Hoornwijck dat nu tot Den Haag behoort, werd een deel van een nederzetting uit de Romeinse tijd blootgelegd. Binnen het plangebied is in 2012 op een terrein aan de Delftweg aardewerk uit de Romeinse tijd aangetroffen. Dit is een aanwijzing dat in de directe omgeving een woonplaats uit de Romeinse tijd kan worden verwacht.

De vindplaatsen staan niet op zichzelf. In de Romeinse tijd maakte Nederland ten zuiden van de Oude Rijn deel uit van het Romeinse rijk. Het gebied waarin Rijswijk ligt, werd toen intensief bewoond. De meeste bewoners leefden van de landbouw en woonden in boerderijen. Vlakbij het plangebied stond een kleine stad, Forum Hadriani, van waaruit het gebied werd bestuurd. Het Romeinse rijk werd doorsneden met hoofdwegen. Een van de hoofdwegen lag ongeveer ter plaatse van de Sir Winston Churchilllaan en leidde naar Forum Hadriani. Resten van de weg zijn bij archeologisch onderzoek in 2005 aangetroffen op het kruispunt Huis te Landelaan en Sir Winston Churchilllaan. Langs deze weg lag ook een kanaal die in de eerste eeuw na Chr. werd aangelegd. Deze watergang, het Kanaal van Corbulo, is op enkele plaatsen in Leidschendam gevonden. Het tracé van dit kanaal is min of meer dezelfde als die van De Vliet. De ligging van het kanaal vanaf Forum Hadriani naar de Maasmond is niet bekend maar lijkt het tracé van de Vliet te volgen tot aan de Hoornbrug. Vanaf de Hoornbrug lijkt het hetzelfde tracé te volgen als de Sir Winston Churchilllaan en verder langs het Oosteinde het Westland in. In het noordelijk deel van het plangebied kan dan ook dit kanaal worden verwacht.

Na het ineensinken van het Romeinse rijk raakte de streek grotendeels ontvolkt. De spaarzame vondsten wijzen erop dat de achtergebleven mensen woonachtig waren op de zandgronden langs de kusten en de oeverwallen langs de rivieren. Pas vanaf de elfde en twaalfde eeuw nam door verschillende factoren de bevolking sterk in omvang toe. Vanaf dit moment zijn meer gegevens voorhanden van de bewoningsgeschiedenis. De bevolkingstoename leidde tot het in cultuur brengen van de klei- en veengronden, waarvan ook het plangebied deel uitmaakt. In die tijd ontstond de strokenverkaveling die tot de naoorlogse stedelijke uitbreidingen ook in het plangebied aanwezig was. Enkele laatste zichtbare resten van het verkavelingssysteem zijn de Sir Winston Churchilllaan (de oude 'Vlietwegh' of 'Kleywegh') en binnen het plangebied de Kansjesmolensloot en enkele laatste restanten van poldersloten.

Grote wijzigingen in het landschap vinden vanaf de 12^e eeuw plaats. In verband met de bevolkingsgroei ontstond er een groeiende behoefte aan landbouwgrond. Vanuit de strandwal werd het klei- en veengebied op grote schaal ontgonnen. Loodrecht op de strandwal werden ontginningsloten aangelegd. Door het inklinken van het landschap en de stijgende grondwaterpeil had het gebied te kampen met wateroverlast. Hierop werden poldermolens gebouwd om het gebied te bemalen en het overtollig water via rivieren te lozen. Tevens werd in de 12^e eeuw de Delftse Vliet gegraven voor de ontwatering op de Maas. Deze werd in 1344/1345 uitgebreid met de Trekvluit naar Den Haag. Ter hoogte van de buitenplaats Drievliet komen deze kanalen bij elkaar. De nog steeds herkenbare Molensloot werd gebruikt om het water uit de Nieuwe Broekpolder naar de Vliet af te voeren. Aan deze sloot stond, vlakbij het huidige gemaal aan de Laan van Hoornwijck, de Nieuwe Broekpoldermolen.

De twaalfde eeuwse ontginningsboerderijen stonden diep in de polder. Door de bodemdaling en de opkomst van de markteconomie verplaatsten de boeren hun bedrijven naar de randen van de polder. Uit archeologisch onderzoek blijkt een nieuwe bewoningsas te ontstaan op de lijn van de Fleminglaan, Laan van Hoornwijck en de noordzijde van de Laan van 's Gravenmade. Uit een aantal van deze boerderijen ontstonden nadien buitenplaatsen als Zuidhoorn en Ypenburg. Andere boerderijen werden nadien verder verschoven naar de Vliet.

Vlakbij de Hoornbrug vond in 1503 de stichting plaats van de Kapel van het Heilig Kruis. De kapel was geen lang leven beschoren. De reformatie (1572) en de oprichting van een Spaanse schans omstreeks 1574 leidde tot de sloop van de kapel. De precieze locatie van de kapel is niet bekend maar moet worden gezocht onder of nabij het talud van de Hoornbrug. Mogelijk zijn alle resten verloren gegaan bij de verbreding van de Vliet aan het einde van de negentiende eeuw.

Archeologische vindplaatsen

In het deelgebied Broekpolder heeft tot op heden weinig archeologisch onderzoek plaatsgevonden. De oudste vindplaats dateert van 1987 toen bij de aanleg van het bedrijventerrein Broekpolder aan de Fleminglaan resten van de boerderij werden onderzocht (archisnummer: 21.745). De oudste resten dateren van de veertiende eeuw. Omstreeks 1800 is de woonplaats verlaten en was het erf nog lange tijd als een boomgaard in het landschap zichtbaar.

In 2012 kwamen bij de aanleg van een leiding scherven uit de Romeinse tijd aan het licht. De vindplaats ligt tegen de Delftweg en duidt op een nederzettingsterrein in de directe omgeving.

Van het deelgebied Hoornwijck zijn meer archeologische gegevens beschikbaar. Dit komt vooral door het archeologisch vanwege de aanleg van het bedrijventerrein Hoornwijck. Sinds 1997 vonden er diverse opgravingen plaats. Tot aan de annexatie door De Haag strekte Hoornwijck zich uit tot aan de toenmalige gemeentegrens met Leidschendam. In het naastgelegen deel van Leidschendam is in park Leeuwenberg in de jaren ca. 1988-1992 een nederzetting uit de Romeinse tijd opgegraven. Deze nederzetting strekte zich uit tot in het (nu Haagse deel) van Hoornwijck. Het is niet ondenkbeeldig dat de nederzetting zich verder uitstrekt in westelijke richting.

In het gedeelte van (Rijswijkse deel van) Hoornwijck is op de plaats van de Laan van Zuidhoorn tussen de buitenplaats Zuidhoorn en de boerderij Pongong (archisnummer 2.293) een woonplaats uit de 14^e-19^e eeuw opgegraven. De woonplaats was als boerderij in gebruik.

Tijdens de vernieuwbouw van de buitenplaats Zuidhoorn (2010) vond een archeologische verkenning plaats waarbij eveneens vondsten uit de Late Middeleeuwen zijn gedaan (archisnummer 35.898).

De aanleg van nieuwe wegen leidde op de hoek van de Laan van Delfvliet en de Laan van Hoornwijck tot de (her)ontdekking van de overblijfselen van de buitenplaats Delfvliet. De oudste bewoningssporen dateren van de Late Middeleeuwen. Een deel van de vindplaats strekt zich uit tot in het plangebied.

Archeologische verwachting

Op basis van de bodemgesteldheid en de archeologische vondsten binnen en rondom het plangebied heeft deze een grote archeologische potentie. Daarom zijn op beleidskaarten van Rijk en Provincie onderstaande kwalificaties vermeld.

In de Cultuurhistorische Hoofdstructuur van Zuid-Holland (CHS) heeft het plangebied de aanduiding 'redelijke tot grote kans op archeologische sporen'. Op de Indicatieve kaart van Archeologische Waarden (IKAW) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft het gebied de aanduiding 'middelhoge trefkans'. In de Ruimtelijke Ordening moet daarom op passende wijze rekening worden gehouden met de archeologische waarden.

In het plangebied zijn geen archeologische gemeentelijke of rijksmonumenten. Er zijn geen terreinen die geregistreerd zijn op de Archeologische Monumentenkaart (AMK).

Op de archeologische verwachtingkaart van de gemeente Rijswijk heeft het gebied de aanduiding 'zone van hoge archeologische waarde' (beleidsnota Monumenten- en Archeologiebeleid 2005-2009, herziening in voorbereiding).

Voor een bestemmingsplan of beheersverordening zijn de aanduidingen op de IKAW en CHS te globaal. Het plangebied heeft immers een archeologische verwachting die sterk uiteenloopt. Op dit moment wordt gewerkt aan een verwachtingskaart voor de gemeente Rijswijk waarin de informatie gedetailleerder wordt weergegeven. Op basis van de nieuwe kaart is voor het plangebied een verwachtingskaart gemaakt.

Het plangebied is verdeeld in vier categorieën. Bij elke categorie is ook een beleidsrichting vermeld.

1. Geen archeologische verwachting

Enkele locaties zijn in het recente verleden zodanig verstoord door o.a. de aanleg van geheel ondergrondse parkeergarages dat er geen archeologische resten meer aanwezig zijn. Een locatie is eerder geheel opgegraven. Hier vervalt de noodzaak voor archeologisch onderzoek. Deze terreinen zijn vrijgegeven.

2. Middelhoge verwachting neolithicum, lage verwachting Romeinse tijd en Late Middeleeuwen.

Een behoorlijk deel van het plangebied is in recente tijd bebouwd en van ondergrondse parkeergarages voorzien. Daarbij zijn alle archeologische bewoningsresten uit de Romeinse tijd en de Late Middeleeuwen/Nieuwe tijd vernietigd. De dieper gelegen bewoningssporen uit de Nieuwe Steentijd zijn –voor zover aanwezig- vrijwel zeker gespaard gebleven vanwege de diepe ligging.

Deze verwachting geldt voor het hele gebied. Bij werkzaamheden boven het Laagpakket van Wormer hoeft geen rekening te worden gehouden met archeologische waarden. Bij werkzaamheden die reiken tot in de top van de (Laagpakket van Wormer) dient vooraf te worden nagegaan of bewoningsresten uit het neolithicum aanwezig zijn.

3. Middelhoge verwachting neolithicum, Romeinse tijd en Late Middeleeuwen.

Deze verwachting is van toepassing op het gebied ten zuiden van het Rijn-Schiekanaal en langs de Delftweg vanwege het kanaal van Corbulo, de kapel van het Heilig Kruis en mogelijke bewoningssporen uit de Romeinse tijd.

Bij werkzaamheden tot een diepte van 50 cm beneden maaiveld hoeft geen rekening te worden gehouden met archeologische waarden. Werkzaamheden die reiken tot in de top van de (Laagpakket van Wormer) dient vooraf te worden nagegaan of bewoningsresten uit het neolithicum aanwezig zijn. Werkzaamheden die tot in de top van de Gantel Laag reiken contact opnemen met taakveld Archeologie Rijswijk.

4. Zuidhoorn, Pongong, vindplaats Fleminglaan, Delfvliet

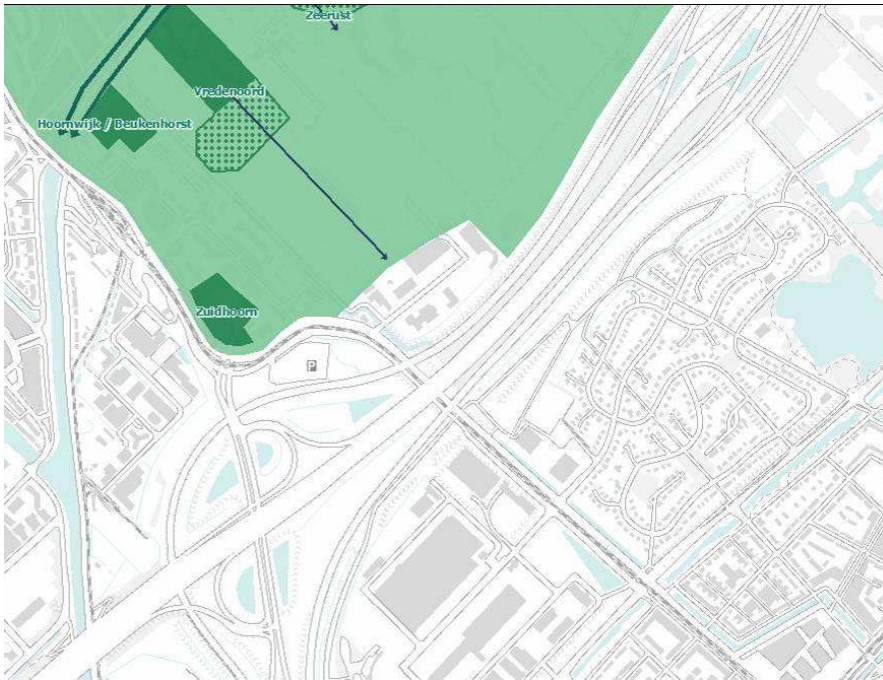
In het plangebied ligt een zone waarin verschillende woonplaatsen uit de Late Middeleeuwen/Nieuwe tijd zijn gelegen zoals Zuidhoorn en een in 1987 ontdekte woonplaats op de hoek van de Fleminglaan en de Braillelaan. De woonplaatsen maakten deel uit van een bebouwingslint waarvan diverse woningen in de loop der jaren zijn verdwenen. Voor deze zone geldt een aanlegvergunningplicht.

De buitenplaats Zuidhoorn heeft in het bestemmingsplan Zuidhoorn de aanduiding dubbel bestemming archeologische waarde gekregen. Deze aanduiding overnemen. Tijdens een verkennend onderzoek in 2009 zijn aanwijzingen verkregen voor een middeleeuwse datering van deze woonplaats. De ouderdom van de woonplaats van de boerderij 'Pongong' is op basis van historische bronnen terug te voeren tot in de Late Middeleeuwen. De resultaten van het archeologisch onderzoek van de andere drie locaties maken het zeer aannemelijk dat ook Pongong middeleeuwse archeologische bevat. De vindplaats Fleminglaan is voor een deel opgegraven. De rest van de vindplaats is nog in de bodem aanwezig. Van de buitenplaats Delfvliet en haar middeleeuwse voorganger zijn delen te voorschijn gekomen bij de aanleg van de infrastructuur. Delen van de vindplaats zijn in de ondergrond nog aanwezig. De vier locaties vormen een zone waarbinnen nog resten van andere woonplaatsen zijn te verwachten.

Historische geografie

Het gebied bestond tot het einde van de negentiende eeuw grotendeels uit weilanden met verspreide bebouwing. Van de historische verkavelingstructuur is weinig meer te herkennen. Bij het monument 's-Gravensmade aan de Delftweg 50 resteert nog de oude verkaveling. Ook herinnert de straatrichting nog aan de oude verkavelingstructuur. Daarnaast zijn nog enkele landgoederen in het bestemmingsplangebied intact. Deze zijn door de provincie aangewezen op basis van de verordening Ruimte en zijn ook als zodanig beschermd. Tevens zijn in het bestemmingsplangebied zichtlijnen van kracht die niet verstoord mogen worden. In dit gebied zijn de biotoop van Zuidhoorn en Hoornwijk/Beukenhorst beschermd. In de bestemmingsplanregels zijn artikelen opgenomen die deze bescherming bekrachtigen. Het doel van deze regelgeving is om bij nieuwe ontwikkelingen de relatie tussen de buitenplaats en het omringende historische groen in stand te houden en waar mogelijk te versterken. Ontwikkelingen die deze relatie aantasten zijn niet zomaar mogelijk.

De inrichting van de Vliet met kade valt eveneens onder cultureel erfgoed als historische vaarweg. Waar deze voorzien is van een groen bestemming, zal gestreefd worden naar in standhouding van die bestemming.

Historische (steden)bouwkunde

De stedenbouwkundige ontwikkeling van het gebied begon vanaf het einde van de negentiende eeuw langs de Haagweg en langs de Kerklaan. Hier verrezen vrijstaande villa's met elk een unieke vormgeving. Sommige van deze panden zijn aangewezen tot monument, danwel monumentwaardig. Vanaf de jaren '20 en '30 nam de woningbouw sterk toe met het oog op de grote woningbehoefte die ontstond. H. van der Kloot-Meijburg is onder andere verantwoordelijk geweest voor deze stedenbouwkundige plannen. Kenmerkend zijn de licht gebogen straten met veel groen zoals de Lindelaan en de Ieplaan. Door de indeling van woonblokken ontstond teven veel gesloten groene binnentuinen. Veel van deze architectuur wordt gekenmerkt door menselijk maten en veel gebruik van tradioneel materiaal zoals baksteen, hout en dakpannen.

Na de tweede wereldoorlog, wanneer wederom de behoefte aan woningen ontstaat door een forse bevolkingstoename, verrijzen enkele wederopbouwcomplexen. Dit is zichtbaar aan de Populierlaan, Rembrandtkade en Acacialaan. Ook tussen de Frans Halskade en de Sir Winston Churchilllaan werden tussen 1950 en 1965 wooncomplexen gerealiseerd. Deze zijn in relatie tot de jaren '20 en '30 architectuur groter in opzet, minder gesloten en met moderne materialen zoals staal en beton. Dit zorgt voor de nodig architectonische dynamiek in dit deel van Rijswijk. Stedenbouwkundig gezien zijn de wederopbouw wijken overzichtelijker en opener. Dit is te zien aan de rechte wegen en de openbare groene zones tussen de bebouwing.

In het bestemmingsplangebied zijn enkele rijks- en gemeentelijke monumenten aangewezen. Deze worden beschermd op basis van de Monumentenwet 1988 en de Gemeentelijke Monumentenverordening Rijswijk 2008. Bij enkele van deze objecten is ook de groene omgeving als landgoedbiotoop aangewezen en wordt beschermd via het bestemmingsplan. De instandhouding van de relatie tussen het hoofdgebouw, bijgebouwen en de groene omgeving zijn hierbij belangrijke uitgangspunten. Tevens zijn in het gebied objecten aanwezig die vallen onder jonge bouwkunst (1850-1940), maar die niet als zodanig via de gemeentelijke monumentenverordening of de monumentenwet zijn aangewezen.